

Želimo više kroz EU integracije

Tokom prvog dijela 2009. godine, nevladine organizacije iz Bosne i Hercegovine organizirale su i realizirale deset javnih debata širom zemlje. Ove rasprave su imale za cilj da doprinesu kvalitetnom javnom dijalogu između civilnog društva i domaćih vlasti o pitanjima i zahtjevima prema BiH koji proističu iz procesa EU integracija, a koji su od značaja za svakodnevni život građana.

Debate su održane pod pokroviteljstvom specijalnog predstavnika Evropske unije (EUSR) u BiH, uz podršku Češke Republike, koja predsjedava Evropskom unijom, i u saradnji sa Direkcijom za evropske integracije BiH. Ambasadori zemalja članica EU, šef Delegacije Evropske komisije kao i EUSR uzeli su aktivno učešće. Ove aktivnosti su dio nastojanja da se EU perspektiva Bosne i Hercegovine promovira u široj bosanskohercegovačkoj javnosti, a koje je EUSR započeo u proljeće 2008. godine.

U događajima je učestvovalo više od 700 predstavnika civilnog društva, pretežno nevladinih organizacija, omladinskih asocijacija, studenata i učenika, podmladaka političkih stranaka, stručnjaka i poduzetnika. Uz dodatno učešće relevantnih domaćih vlasti, debate su predstavljale vrijednu priliku da građani i vlast zajednički razmotre mogućnosti i izazove procesa EU integracija. Uticaj ovih događaja je, zahvaljujući domaćim medijima, došao i do šire javnosti. Predstavljani su jasniji i snažniji zahtjevi civilnog društva prema domaćim vlastima da se osigura brži napredak prema EU.

U ovoj brošuri se nalaze specifični zaključci i preporuke sa debata, a koje su NVO-i javno predstavili Predsjedavajućem Vijeća ministara BiH 18. juna 2009. godine.

U ovoj brošuri se nalaze specifični zaključci i preporuke sa debata, a koje su NVO-i javno predstavili Predsjedavajućem Vijeća ministara BiH 18. juna 2009. godine.

Ključne preporuke sa debata uključuju:

1. Ispuniti preostale uslove za liberalizaciju viznog režima;
2. Kreirati politiku zapošljavanja na nivou BiH, sa posebnim fokusom na mlade, te uključiti sve relevantne aktere u taj proces;
3. Oformiti Socijalno i ekonomsko vijeće na nivou BiH;
4. Ojačati državne administrativne i finansijske kapacitete koji bi se bavili poljoprivredom, prehranom i ruralnim razvojem, uspostavljanjem ministarstva na državnom nivou;
5. Odlučiti o Nacrtu državnog plana za poljoprivredu i ruralni razvoj, uključujući uspostavljanje bosanskohercegovačkog fonda za poljoprivrednu proizvodnju;
6. Uvesti standarde znanja i ocjenjivanja u predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje;
7. Razviti i usvojiti sveobuhvatnu energetska strategiju; ojačati sektoralni administrativni kapacitet, uključujući uspostavljanje državne agencije za okoliš;
8. Usvojiti državni zakon o okolišu kako bi se stvorio okvir za usklađenu politiku zaštite okoliša za cijelu zemlju;
9. Usvojiti i primijeniti Zakon o zabrani diskriminacije;
10. Razviti i koordinirati kvalitetne statističke podatke na svim nivoima; poboljšati rad Agencije za statistiku BiH.

DEBATA: MLADI BiH U PROCESU EVROPSKIH INTEGRACIJA

Kvalitet osnovnog i srednjeg obrazovanja:
uvodjenje standarda znanja i ocjenjivanja

Zaključci:

04

1. BiH se obavezala da podigne nivo obrazovanja u sklopu EU integracija; reforma srednjeg školstva važna za razvoj cjelokupnog društva jer se tada formiraju stavovi mladih; bosanskohercegovačke vlasti gledaju na obrazovanje kao trošak umjesto investiciju;
2. Reforma obrazovanja neće spriječiti ulazak BiH u EU, ali je neophodna za napredak glavnog srednjeg sloja društva; postoji ograničen napredak i nerealni rokovi za implementaciju obrazovnih reformi; reforma obrazovanja je stalan i cikličan proces;
3. Evropska unija ne nudi idealno rješenje za obrazovni sistem, ali definiše ključne kompetencije učenika; EU integracije teže ka protoku radne snage, što podrazumijeva jasan okvir kvalifikacija, znanja i kompetencija;
4. Međunarodna TIMMS studija pokazala je uspjeh talentovanih bosanskohercegovačkih učenika, ali i ukupan ispodprosječan rezultat svih daka; studija je pokazala nizak nivo obuke bosanskohercegovačkih nastavnika u poređenju sa 58 drugih zemalja;
5. Zbog neujednačenog standarda ocjenjivanja u BiH, fakulteti, škole, poslodavci, roditelji i ostali nemaju objektivnu sliku kvaliteta učenika; univerziteti i poslodavci su nezadovoljni nivoom pripremljenosti maturanata/srednjoškolaca;
6. Bosanskohercegovačke vlasti nisu u odgovarajućoj mjeri angažirane na realizaciji reformi, civilno društvo nedovoljno poziva vlasti na odgovornost; s druge strane, međunarodne organizacije su previše uključene u proces reforme obrazovanja; Reformu obrazovanja u BiH koči fragmentirani (centralizirani na nižim nivoima)
7. ustavni poredak zemlje: na nivou RS sve je centralizirano, u FBiH je svaki pojedinačni kanton centraliziran; ne postoje jednake mogućnosti za sve; nadležne institucije međusobno ne funkcioniraju; tehnički pristup reformi je nedovoljan u BiH.

Mrkonjić Grad, 19. mart 2009. godine

05

1. Uvesti standarde znanja i ocjenjivanja u predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje;
2. Suštinski zvanično evaluirati obrazovne sisteme u BiH kao osnovu za ključnu reformu; razviti strategiju za napredak koja će uzeti u obzir postojeće vrijednosti u BiH; uključiti politički, a ne samo tehnički pristup implementaciji reforme obrazovanja; nastavnici trebaju biti u centru reforme obrazovanja;
3. Vlasti trebaju ekonomsko-politički omogućiti zemlji da realizira reforme; kreirati atmosferu pogodnu za reforme, te povećati nivo transparentnosti u procesu;
4. Ključne interesne grupe se trebaju umrežiti: obrazovne agencije, škole, učenici, nastavnici, lokalna zajednica, mladi, civilno društvo, privrednici i ostali;
5. Prioriteti reforme su da se uzme u obzir postojeće korištenje zastarjele tehnologije, fokus na teoriju umjesto praksu, fenomen „više istina“ u predavanju istorije, neusklađenost stručnog školstva sa lokalnim tržištem, slab pristup obrazovanju od strane marginaliziranih grupa, politizaciju školske uprave, potrebu da srednja škola postane obavezna;
6. Nastavni planovi i programi (NPP) bi trebali sadržavati kao temu proces integracija u EU, te omogućiti mladima da ovladaju onim što čini kvalitet u EU; potrebna istovremena obuka nastavnika o novim nastavnim metodologijama.

Preporuke:

1. Diskusije o EU perspektivi BiH predstavljaju šansu za građansko društvo, lokalne vlasti i druge nosioce reformi da se okupe oko zajedničkih interesa, te da zajedno razmotre uslove koje Bosna i Hercegovina treba da ispuni na svom evropskom putu;
2. U sklopu Evropskog partnerstva i SSP-a, BiH je prihvatila ugovornu obavezu da ispuni određeni broj kriterija, a neki od njih se odnose specifično na energetske sektor;
3. Uslovi Evropske unije vezani za energiju i okoliš predstavljaju mogućnost za bolji razvojni okvir i za bolje uslove u oblastima od ključnog značaja za građane;
4. Ljudski resursi i energetska efikasnost imaju poseban značaj za održiv razvoj;
5. Nivo energetske efikasnosti u BiH nije na zadovoljavajućem nivou.

1. Svi razvojni faktori u BiH, uključujući okoliš i energiju, moraju biti adekvatno korišteni;
2. BiH mora poboljšati svoju energetske efikasnost;
3. Kako bi ostvarila svoj ogromni potencijal u energetske sektoru i približila se članstvu u EU, BiH kao svoj prioritet treba slijediti pravila EU i usvojiti standarde EU u toj oblasti; takođe treba uskladiti domaće zakonodavstvo;
4. BiH treba težiti ka uvođenju novih tehnoloških dostignuća u energetske sektoru;
5. BiH treba razviti odgovarajući sistematičan i institucionalan pristup pitanjima vezanim za energetiku; potrebno je razviti i usvojiti sveobuhvatnu energetske strategiju, kao i ojačati sektoralni administrativni kapacitet, uključujući uspostavljanje državne agencije za okoliš;
6. Neophodan je angažman građanskoga društva u dijalogu o razvojnim strategijama;
7. Potrebno je uključivanje građanskoga društva i lokalne zajednice u proces evropskih integracija i njihovo aktivno učešće u procesima donošenja odluka;
8. Vlasti, civilno društvo, mediji i škole trebali bi doprinijeti podizanju svijesti o energetske efikasnosti i procesu EU integracija uopće;
9. Potrebna je široka saglasnost institucija vlasti i građanskoga društva kako bi se omogućilo učinkovito usvajanje i implementacija mnogobrojnih neophodnih reformi;
10. Lokalne zajednice trebaju inicirati i realizirati konkretne projekte vezane za energetske efikasnost, uključujući organizacije građanskoga društva kao glavne nosioce implementacije.

1. Goražde i druge regije u BiH su suočeni sa brojnim problemima u oblasti upravljanja otpadom jer nisu u skladu sa relevantnim EU standardima;
2. Debata o upravljanju otpadom, problemu karakterističnom za goraždansku regiju, od velikog je značaja jer omogućava građanskom društvu da skupa sa lokalnim vlastima razmotri uslove koje Bosna i Hercegovina treba ispuniti na svom evropskom putu.

1. Lokalne vlasti regije gornjeg Podrinja moraju definirati izvodljiva rješenja za buduću deponiju;
2. Lokalne vlasti moraju uključiti građansko društvo u pitanja o upravljanju otpadom i druga pitanja od značaja za građane;
3. Potrebna je široka saglasnost među općinama gornjeg Podrinja, uključujući Goražde, o rješenju regionalnog odlaganja otpada, a u cilju zaštite okoliša, osiguranja uslova za održiv razvoj, te ispunjavanja evropskih standarda;
4. Potrebno je održati slične debate i u budućnosti, uz podršku lokalnih vlasti, a o pitanjima koja su važna za sve građane goraždanske regije;
5. BiH treba usvojiti državni zakon o okolišu kako bi stvorila okvir za usklađenu politiku zaštite okoliša za cijelu zemlju.

1. U doba ekonomske krize izuzetno je bitno da država ima politiku za zapošljavanje mladih;
2. Istraživanje pokazuje da je u BiH u 2008. godini, prije ekonomske krize, bilo nezaposleno 58.5% mladih, što je skoro četiri puta više nego u EU; od nezaposlenih mladih, 60% ima srednju ili nižu stručnu spremu;
3. Istraživanje pokazuje da je samo 1% mladih uključeno u vladine programe zapošljavanja;
4. Bosanskohercegovačka podrška mladima u procesu zapošljavanja je suviše deklarativna;
5. SPP i EU Partnerstvo su ugovori BiH i EU, a koji jasno navode bosanskohercegovačke obaveze koje vode poboljšanju pozicije mladih;
6. Na veće izazove za zaposlenje mladih predstavljaju rascjepkanost i neprohodnost obrazovnog sistema, nesklad obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada, rascjepkanost tržišta u BiH, neprohodnost informacija, te pasivnost mladih;
7. Reforme su potrebne BiH radi poboljšanja stanja u zemlji, a ne samo radi pridruživanja EU;
8. Mladima je teško pokrenuti vlastita preduzeća zbog administrativnih prepreka i nedostatka početnog kapitala.

Kako bi došlo do porasta broja zaposlenih mladih ljudi, neophodno je:

1. Realizirati opće ekonomske mjere kako bi se stvorili uslovi za zaposlenje mladih;
2. Kreirati politiku zapošljavanja na nivou BiH, sa posebnim fokusom na mlade, te uključiti sve relevantne aktere u taj proces, posebno mlade;
3. Uključiti mlade u kreiranje i programiranje IPA fondova za dobrobit mladih;
4. Kreirati omladinsku politiku mladih na nivou BiH i obavezno uključiti mlade u taj proces;
5. Ulagati u mobilnost radne snage unutar BiH;
6. Reformirati obrazovne sisteme u BiH kako bi se prilagodili potrebama tržišta rada, te učiniti ih kompatibilnim kako bi u budućnosti omogućili izlaz mladima na evropsko tržište rada; obrazovni sistem treba da omogući mladima da razviju vještine, samopouzdanje i kritičko razmišljanje; uvesti eksternu evaluaciju u školama;
7. Mlade, tokom osnovnog obrazovanja, podsticati da donesu odluku za daljnje obrazovanje; dugoročno omogućiti da srednje školovanje postane obavezno;
8. Ulagati u neformalno obrazovanje, odnosno cjeloživotno učenje; podsticati i vrednovati značaj volontiranja za sticanje radnog staža i usavršavanje radnih sposobnosti;
9. Provesti mjere kako bi se liberalizirao vizni režim, te se omogućilo mladima da slobodno putuju i studiraju u drugim zemljama;
10. Problemu zapošljavanja mladih pristupiti kros-sektoralno; između ostalog, potrebno je podsticati preduzeća da zaposle mlade, te povezati poslodavce sa školama; univerziteti i škole trebaju da otvore biroe za savjetovanje za zaposlenje;
11. U potpunosti realizirati bosanskohercegovački zakon o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija;
12. Uskladiti administrativne zahtjeve za uspostavu preduzeća sa stvarnim potrebama u tu svrhu;
13. Organizirati redovna i temeljna istraživanja o nezaposlenosti;
14. Pokazatelj uspješnosti strategija zapošljavanja treba da bude zaposlenje mladih.

1. Iznimno veliki odziv građana na ovu debatu ukazuje na strateški značaj teme za razvoj BiH;
2. Prekogranična saradnja predstavlja jedan od strateških ciljeva Općine Prijedor;
3. Skupovi poput ove debate omogućuju građanima da sagledaju mogućnosti koje nudi proces evropskih integracija;
4. Usvajanje Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju, na nivou BiH, predstavlja značajan pomak.

1. Svi nivoi vlasti u BiH trebaju prepoznati potencijale i podržati razvoj domaće poljoprivredne proizvodnje;
2. Ostale općine u BiH bi trebale slijediti primjer Prijedora, odnosno dati prioritet prekograničnoj saradnji;
3. Bosanskohercegovačke vlasti trebaju definirati strateški smjer razvojne strategije zemlje;
4. Postizanje statusa zemlje kandidatkinje za članstvo u EU bi za Bosnu i Hercegovinu bio značajan strateški korak u smislu dobijanja pristupa fondovima pretprijetne pomoći EU (IPA);
5. Potrebno je ohrabriti razmjenu iskustava i znanja u vezi ruralnog razvoja i prekogranične saradnje u kontekstu procesa EU integracija;
6. Potrebno je ojačati državne administrativne i finansijske kapacitete, a koji bi se bavili poljoprivredom, prehranom i ruralnim razvojem, kroz uspostavljanje ministarstva na državnom nivou.

1. Ispred Ureda ombudsmana BiH potvrđeno je da su mladi u bosanskohercegovačkim školama diskriminirani, između ostalog, na osnovu etničkog porijekla, te na osnovu spola i poteškoća u fizičkom i psihičkom razvoju; predrasude u obrazovanju takođe postoje ovisno o uspjehu, te socijalnom statusu učenika;
2. Prema SPP-u i Evropskom partnerstvu, BiH ima obavezu da razvija obrazovni sistem bez ikakvog oblika diskriminacije;
3. EU članstvo je nagrada, dok je proces reformi koje vode ka članstvu neophodan za dobrobit bosanskohercegovačkog društva;
4. Bosanskohercegovačke vlasti se ne bave prioritetima za koje su same rekly da su od strateškog interesa za zemlju;
5. Vlasti, a ne učenici, forsiraju segregaciju u obrazovanju, kao, naprimjer, kroz fenomen „dvije škole pod istim krovom“, što je diskriminativno;
6. Tijekom srednjoškolskog obrazovanja, kada se mladi razvijaju kao ličnosti, diskriminacija proizvodi frustracije kod mladih;
7. Postoji veliki rascjep između razmišljanja mladih i rada vlasti zbog slabosti civilnog društva u BiH, a koje bi trebalo da predstavlja komunikacijski most između naroda i vlasti;
8. Razvoj ekonomije neće spriječiti obespravljenoš mladih u BiH.

Kako bi mladi u BiH imali obrazovanje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, potrebno je, između ostalog, učiniti sljedeće:

1. Mladi u BiH trebaju da se i sami više zalažu i javno udruže u borbi protiv diskriminacije u BiH; mladi bi trebali da svoje dobre ideje i razmišljanja upute na prave adrese gdje će se one čuti, te da šire kulturu tolerancije;
2. Bosanskohercegovačke vlasti trebaju da aktivno razgovaraju sa civilnim društvom na temu diskriminacije, te da zajednički traže rješenja;
3. Sve kantonalne i entitetske obrazovne vlasti u BiH, Ministarstvo civilnih poslova BiH, kao i druge institucije, trebaju da poštuju i implementiraju postojeće ustavne i ratificirane odredbe koje se odnose na zabranu diskriminacije;
4. Potrebno je preduzeti mjere i spriječiti pojavu fenomena „dvije škole pod istim krovom“;
5. Bosanskohercegovačke vlasti trebaju usvojiti i primijeniti Zakon o zabrani diskriminacije.

1. Od velikog je značaja za širu javnost u BiH da raspravlja o temama vezanim za EU;
2. U BiH nedostaje pragmatična ocjena ekonomskih kriterija za članstvo u EU;
3. U BiH nedostaje adekvatan omjer malih i srednjih preduzeća u cjelokupnoj bosanskohercegovačkoj privredi.

1. BiH mora realizirati reforme i ispuniti uslove na putu ka članstvu u EU;
2. Bosanskohercegovačke vlasti moraju ubrzati harmonizaciju propisa i zakona sa zakonodavstvom Evropske unije;
3. Bosanskohercegovačke vlasti trebaju ukloniti prepreke koje sprječavaju razvoj poduzetništva, te omogućiti lakše i povoljnije uslove za pokretanje poduzetništva kroz unapređenje zakonske regulative;
4. Bosanskohercegovačke vlasti moraju razviti kapacitete za iskorištavanje prepristupne pomoći i drugih fondova podrške koje omogućuje EU;
5. Lokalne zajednice trebaju proširiti saradnju sa drugim zajednicama u regiji, kako bi omogućile razmjenu iskustava i usvajanje najboljih metoda;
6. Potrebna je bolja saradnja među tvorcima politika, građanskog društva i poduzetnika;
7. Lokalne zajednice moraju uvidjeti da proces evropskih integracija počinje od njih;
8. Treba ustanoviti Socijalno i ekonomsko vijeće na nivou BiH, a koje će uključiti vlasti, poslodavce i građansko društvo u zvaničan socijalni dijalog;
9. Nedavno usvojena bosanskohercegovačka strategija za mala i srednja preduzeća bi trebala poslužiti kao osnov za razvoj jasnog i funkcionalnog pravnog i institucionalnog okvira, a koji bi omogućio adekvatnu primjenu Povelje o malim i srednjim preduzećima.

1. Uslovi za liberalizaciju viznog režima su isti za sve zemlje; zemlje će biti ocijenjene prema vlastitim zaslugama;
2. Veliki broj mladih u BiH nikada nije putovala izvan BiH; većina mladih je putovala samo u srednjoj školi, a obeshrabreni su administrativnim preprekama te potrebom da plaćaju vize;
3. Mobilnost ljudi unutar i van zemlje je neophodna za razvoj društva;
4. BiH se može zateći u poziciji da bude jedina zemlja u regionu koja nije na bijeloj šengenskoj listi.

1. Neophodno je da bosanskohercegovačke vlasti ispune preostale uslove na putu ka liberalizaciji viznog režima; za usvajanje potrebnih zakona potreban je dogovor domaćih političara;
2. Bosanskohercegovačke vlasti trebaju osigurati mladima da učestvuju u procesu evropskih integracija dajući im mogućnost da putuju, te kroz kvalitetan sistem obrazovanja i priznavanje njihovih diploma u BiH i van BiH; naučna razmjena u EU je veoma bitna, te je nužno da mladi mogu putovati i konkurisati svojim znanjem;
3. Kako bi se mladi u međuvremenu ohrabрили da učestvuju u procesu EU integracija, potrebno je da predstavnici institucija i organizacija idu ka mladima, između ostalog, u škole i na fakultete;
4. Mladi takođe mogu promijeniti i pomoći proces i komunikaciju s vlastima putem glasanja na izborima; mladi trebaju vršiti dodatni pritisak na vlast, kako bi domaći političari usvojili potrebne zakone za liberalizaciju viznog režima, te kako BiH ne bi ostala jedina zemlja u regionu koja se ne nalazi na bijeloj šengenskoj listi;
5. BiH treba ulagati u mlade kao u svoj resurs, a posebno u doba ekonomske krize – postoje određeni EU fondovi koje domaće vlasti ne koriste;
6. Zemlje članice EU bi kao vid svoje pomoći mladima, dok BiH ne dospije na bijelu šengensku listu, trebale ukinuti naplatu za procesuiranje viza;
7. Bosanskohercegovačke vlasti trebaju više informirati javnost o zakonima i razlozima koji predstavljaju prepreke na putu ka liberalizaciji viznog režima.

1. Jčesnici debate su pozdravili priliku da budu uključeni i da doprinesu javnom razmatranju raznih pitanja od značaja za proces integracije BiH u EU;
2. Proces evropskih integracija, kao oruđe za postizanje trajnog mira i ekonomskog prosperiteta, predstavlja dodatni značaj za BiH;
3. J organima vlasti koji se bave i odlučuju o poljoprivrednoj proizvodnji često nedostaje stručni kadar;
4. Poljoprivrednici su ugroženi zbog nedostatka institucija nadležnih za poljoprivrednu proizvodnju;
5. Poljoprivrednici su također ugroženi zbog nedostatka adekvatnih kredita.

1. Poljoprivredna proizvodnja i sveobuhvatna politika za oblast poljoprivrede treba biti u rukama stručnjaka;
2. Potrebno je oformiti Ministarstvo poljoprivrede na nivou Bosne i Hercegovine;
3. Potrebna je odluka o Nacrtu državnog plana za poljoprivredu i ruralni razvoj, uključujući uspostavljanje bosanskohercegovačkog fonda za poljoprivrednu proizvodnju;
4. Potrebno je poboljšati obrazovanje i obuku vezane za poljoprivredu;
5. Potrebno je organizirati dodatnu obuku u pogledu prijavljivanja na projekte koje finansira EU (npr. IPA);
6. BiH treba što prije ispuniti uslove za sticanje statusa kandidata za članstvo u EU.

1. BiH ima ugovorne obaveze prema socijalno marginaliziranim grupama u skladu sa Evropskim partnerstvom;
2. Mladi i NVO-i su važni nosioci procesa reformi neophodnih za približavanje EU;
3. Javne institucije, kao što su zdravstvo i obrazovanje, skupa s poslodavcima, ne pružaju odgovarajuće mogućnosti za socijalnu uključenost oboljelih, a često nisu dovoljno upoznati sa relevantnim bosanskohercegovačkim obavezama u sklopu evropskih integracija;
4. Iako bolest ne poznaje granice, u BiH nedostaje međuentitetska i međukantonalna saradnja po pitanju hronično oboljelih; takođe, zdravstvo se više bavi posljedicama nego prevencijom bolesti;
5. Zamjereno je pozvanim predstavnicima vlasti koji nisu došli na debatu na koju su iz daleka došli mnogi hronično oboljeli mladi ljudi. Vlasti ne poštuju glas i želje građana; mnogi hronično oboljeli nisu u fizičkoj mogućnosti da se bore za svoja prava;
6. Nedostaje medijska pažnja o ovom problemu;
7. Oboljeli nisu adekvatno upoznati sa relevantnim zakonodavstvom i ovlaštenosti institucija na kojima leži odgovornost za njihovu brigu;
8. Zakoni se usvajaju i realiziraju puževim korakom; uz odgovarajuću pomoć, oboljeli mogu voditi dostojanstven život; provedba zakona o zdravstvenoj zaštiti takođe ovisi o finansijskoj moći vlasti;
9. Postoji razlika u zdravstvenoj zaštiti širom BiH, što ukazuje na geografsku diskriminaciju u zdravstvu.

1. Vlasti su dužne da se aktivno zalažu za oboljele kako bi im osigurali osnovna prava; vlasti moraju razviti politike socijalne uključenosti i zaštite, te uložiti više truda kako bi se bosanskohercegovačko zakonodavstvo i standardi uskladili sa EU, te kako bi se time poboljšala pozicija oboljelih;
2. Oboljelima je moguće osigurati dostojanstven život, putem usklađivanja i sprovođenja zakonodavstva u BiH prema EU standardima; potrebno je usvojiti i realizirati osnovne zakonske okvire u BiH, a koji se odnose na oboljele;
3. Budući da su finansijska sredstva za oboljele ograničena, neophodno je da se vlasti aktivno zalažu za razvoj ekonomije u zemlji;
4. Potrebna je saradnja između NVO-a; potrebno je oformiti mrežu NVO-a koji se bave ovim pitanjima;
5. Potrebno je predstaviti jasnu sliku o tome šta su to zapravo hronične bolesti;
6. Potrebno je razviti i koordinirati kvalitetne statističke podatke na svim nivoima; mora se poboljšati rad Agencije za statistiku BiH.

